

Метафоры второго типа, с имплицитным основным субъектом, имеют, соответственно, «расплывчатую» референцию: *Расія можа мець і свае ўласныя Віскулі* (Літаратура і мастацтва. 1998. 18 верас.); *надсадны плач Зюганова о демократическом Освенциме* (Известия. 1998. 26 нояб.); *Еще больше тех, кто симпатизирует превращению России в рядовую Бразилию* (Московские новости. 1999. № 37). Метафоры данной группы мы считаем **субститутивными**. Имя географического объекта замещает сложную описательную конструкцию, с помощью которой могла бы быть передана некоторая устойчивая комбинация смыслов. Например, концепт (т. е. первоначальное представление, стимулирующее порождение слова), отражающий такой фрагмент действительности, как «богатая природными ресурсами, но экономически и политически слабая страна», объективируется в переносном лексико-семантическом варианте лексемы *Бразилия*. Данный лексико-семантический вариант – результат **расширения** прямой семантики топонима за счет трансформации фоновых сем в понятийные.

Стимулом для использования ТМ часто является социальный заказ, необходимость квалифицировать то или иное общественное явление, установить его значимость, введя его в более или менее широкий исторический контекст. Историко-культурные события являются одной из составляющих топонимических концептов – как, с другой стороны, и топос является важнейшим элементом концепта события. (Не случайно типичной деривационной моделью топонимических полисемантов является метонимия типа *название места – название события по месту: Чернобыль* «радиационная авария в Чернобыле», *Нюрнберг* «судебный процесс над военными преступниками в Нюрнберге»). Дальнейшие мыслительные и языковые действия включают анализ признаков концепта-прообраза (термин М.В. Никитина), выбор ракурса для его характеристики, ассоциативный поиск концепта-образа с сопоставимыми признаками, установление ассоциативной связи, воспроизведение соответствующего топонима и, наконец, наложение и синтез концептов.

Метафорически употребленные топонимы, как и другие единицы второго уровня ономастической системы, помогают преодолевать неадекватность наличных языковых средств потребностям говорящего, являясь достаточно оригинальным способом обозначить то, для чего в языке нет прямого обозначения, не вводя новые словарные единицы и не усложняя синтаксическую структуру высказывания.

¹ Есперсен О. Философия грамматики. М., 1958. С. 72.

² Карпенко Ю. А. Специфика имени собственного в языке и речи // Proceedings of the 13 Congress of Onomastic Sciences. Crakow, 1981. P. 84.

³ Алефиренко Н. Ф. Спорные проблемы семантики. Волгоград, 1999. С. 153.

⁴ Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. М., 1999. С. 280.

⁵ Там же.

⁶ Гаспаров Б. М. Язык, память, образ. Лингвистика языкового существования. М., 1996. С. 264.

⁷ Лукин В. А. Художественный текст. Основы лингвистической теории и элементы анализа. М., 1999. С. 30.

⁸ Блэк М. Метафора // Теория метафоры: Сборник. М., 1990. С. 167.

Ратникова Ирина Энгелевна – кандидат филологических наук, доцент кафедры русского языка БГУ.

I. I. НАВАСЕЛЬЦАВА

МАСТАЦКА-ВЫЯЎЛЕНЧЫЯ СРОДКІ І ФОРМЫ ІХ ВЫРАЖЭННЯ Ў ПАЭТЫЧНАЙ МОВЕ НІЛА ГІЛЭВІЧА

Адным з найважнейшых прыёмаў стварэння мастацкага вобраза ў літаратуры, пры якім слова набывае вельмі актыўны выяўленчы характар, вы-

ражае пэўнае пачуццё, эстэтычную ацэнку жыццёвай з'явы, з'яўляецца троп (ад грэч. tropos – паварот)¹.

Троп – з'ява універсальная. Стрыжнем яго ўтварэння з'яўляецца перанос, у выніку якога ствараецца імпліцытнае значэнне, г. зн. значэнне да канца не раскрытае, не разгорнутае, бо кожны можа па-свойму ўспрымаць і ў дэталях асацыіраваць атрыманую мастацка-эстэтычную інфармацыю. Тропы пашыраюць магчымасць пазнання і адлюстравання жыцця, павялічваюць сэнсавую ёмістасць слова, узбагачаюць мову новымі адценнямі слоў, дапамагаюць пісьменніку ствараць яркія вобразы і праз іх выяўляць сваю ацэнку жыццёвых з'яў, свае адносіны да іх. У мове паэтычных твораў Ніла Гілевіча шырока выкарыстоўваюцца такія тропы, як метафара, эпітэт, метанімія, сінекдаха і інш.

Сярод выяўленчых сродкаў мовы **метафара** (ад грэч. metaphora – перанос; від тропа, у якім уласцівасці адной з'явы пераносяцца на другую па прынцыпу ўпадабнення²) па сваім мастацка-эстэтычным уздзеянні на чытача займае адно з асноўных месцаў у паэзіі Ніла Гілевіча. Абумоўлена гэта найперш дзвюма акалічнасцямі. Па-першае, прыродай метафары, для якой уласціва "імкненне да максімальна кароткага і максімальна яркага выражэння думкі"³. Па-другое, асаблівасцямі мовы паэта, характэрнай прыкметай якой з'яўляецца развітая сістэма метафарычнага словаўжывання.

Метафары ў паэтычнай мове Н. Гілевіча па марфалагічнаму складу дзеляцца на два віды: субстантыўныя (назоўнікавыя) і вербальныя (дзеяслоўныя). Найбольшая сэнсавая і эмацыянальная нагрузка ў метафарах твораў паэта прыпадае, як і ў параўнаннях, на дзеяслоў.

Вербальная метафара заснавана на замене агульнапрынятага ўжывання дзеяслова сітуацыйным, кантэкстуальна абумоўленым: *Карані паўзуць вузжамі ў мох* (1, 36, 1991); *Сонцам плавіцца далеч* (1, 351, 1981); *Дзень стыў у срэбраным сяйве* (2, 76, 1991).

У якасці кантэксту вербальнай метафары выступае субстантыў у прамым значэнні, у адносінах да якога і праяўляецца семантычная двухпланавасць дзеяслова. Ствараюцца такія метафары па схеме: *(кантэкст) + дзеяслоў → імпліцыт* (тое, што ўтварылася ў выніку пераносу).

У адпаведнасці з субстантывамі вербальныя метафары дзеляцца на дзве групы. Першую групу складаюць канкрэтныя паняцці: *Раптоўна моцна пацямнела, патухла далеч перад ім* (2, 64, 1991). Часцей за ўсё канкрэтнымі вербальнымі метафарамі паэт карыстаецца пры стварэнні пейзажных замалёвак, лірычных адступленняў, у якіх з дапамогай гэтых тропаў характарызуюцца разнастайныя з'явы прыроды, поры года, дрэвы і расліны, выражаныя лексемамі:

зорка, сонца, промні, неба: Над лесам зорка светлая ўзышла і так прыгожа, ярка расцвіла (1, 296, 1981), *Сонца цэдзіцца праз лісце. Сонца, сонца! Ну і сонца! Разареаўшы морак шызы, затапіла свет шырокі* (1, 160, 1981), *Промні звіняць самавіта* (1, 53, 1991), *(Неба) унепрыкметку хмарай зацягнулася* (1, 172, 1991), *Сонца плавіцца, як вар* (2, 239, 1981);

золак, вечар, ноч: Сцеле золак сцежкі дню (1, 118, 1981), *Вечар сцеле туман над крыніцай* (1, 247, 1981), *Растала ночка летняя, за небакрай сплыла* (2, 76, 1991) і інш.

Другая група вербальных метафар характарызуе абстрактна-псіхалагічныя паняцці: *Калі ж нарэшце крыўда гэта // З вірлівай мутнасцю сплыла – // Было запозна ўжо: Альжбета // За іншым замужам была* (2, 9, 1991). Метафары гэтай групы паэт звычайна ўжывае для таго, каб па-мастацку тонка выявіць душэўны стан герояў, іх пачуцці, перажыванні, увасобленыя ў наступных лексемах:

¹ Прыклады прыводзяцца па выданнях: Гілевіч Н. Выбраныя творы ў двух тамах. Мн., 1981, 1991. (У дужках пазначаны том, старонка, год выдання.)

крыўда, боль, гнеў, абурэнне, лютасць: Бо ім (дзецям) ці страшна, ці балюча, ці **душыць крыўда** – не сцяраецца (1, 94, 1991), Цяжка сэрца заб'еца, **гнеў успыхне**, як порох (1, 32, 1981), **Закіпела абурэнне ў сэрцы** (2, 5, 1981), **Не раз, не раз ужо ўскіпала**, як магла, **лютасць у грудзях...** (2, 79, 1991), **А крыўда-боль, нібыта скрэблам, скрабе-дзярэ па дне душы** (2, 122, 1981);

сум, шкадаванне, горыч, радасць: Калі ў душу, як дым ад папярос, **пранікне горыч і агорне зморай** (1, 226, 1981), **І сум нарастае ў душы, як прыліў** (1, 26, 1991), **І ў сэрцы шкадаванне варухнулася** (1, 173, 1991), **Радасць (у сэрцы) звінела зазўна** (1, 170, 1991), **Нават радасць хлапчука згасла на хвіліну** (2, 281, 1981).

Для вербальных метафар Н. Гілевіча характэрна скразное ўжыванне дзеясловаў, пад якім маецца на ўвазе выкарыстанне якога-небудзь дзеяслова ў спалучэнні з рознымі назоўнікамі. Напрыклад, вербальныя метафары са скразной лексэмай **ліцца**, якая спалучаецца з многімі субстантывамі, характарызуючы рух, стан якіх-небудзь рэалій: **Сонца лілося з двара** (1, 33, 1981), **Колькі сонца разлілося ў цішы састоенай!** (1, 34, 1981), **Ручайкамі жыта льецца, напаўняюцца мяхі** (1, 35, 1981), **Не звініць і не льецца раздольна-вячыстая мова** (1, 103, 1991), **Ужо вальней ліліся песні Маці** (1, 176, 1991), **Ліпы ў цвеце паабпал, льецца іх мядовы пах** (2, 263, 1981).

Часам у вербальных метафарах, якія характарызуюць адно і тое ж самае паняцце, дзеясловы могуць уступаць у сінанімічныя адносіны. Сінанімамі падобныя дзеясловы з'яўляюцца дзякуючы кантэксту, таму іх звычайна называюць кантэкстуальнымі сінанімамі. Кантэкстуальныя сінанімы "выражаюць адно паняцце метафарычна-вобразна"⁴ і іх выкарыстанне ў складзе вербальных метафар сведчыць аб пэўных асаблівасцях метафарычнага словаўжывання паэта. Так, у значэнні "ўтвараць рух" ужыты дзеясловы-сінанімы ў наступным прыкладзе:

У сэрца маё, бачаць зоркія вочы, // Як жыццё наша ўперад няспынна **ідзе**, // Ды не крокамі ціхімі зморана **кročыць**, // А магутна **ступае, грукоча, гудзе** (1, 25, 1981).

Часта паэт ужывае стылістычны прыём нагнятання метафар-сінанімаў, пры якім "першае слова, якое выкарыстоўваецца для характарыстыкі прадмета або з'явы і раскрывае толькі адзін іх бок, у працэсе развіцця думкі выкіпае іншыя словы, якія адлюстроўваюць новы этап у пазнанні таго самага аб'екта"⁵. Напрыклад: **А ў чаропцы глуздоў грам пятнаццаць маю. Ды і тыя, можа, зацвілі, заплеснелі** (2, 46, 1981), **Маланкі бліскалі, мігцеліся, як стрэлы, жыхалі здалёк** (1, 38, 1991), **Галава трашчыць, шуміць, гудзе, як сячкарыя разам з малатарняй** (2, 139, 1981).

У паэтычных творах Н. Гілевіча сустракаецца шмат і субстантыўных метафар. Але ў адрозненне ад вербальных субстантыўных метафары ўжываюцца радзей. Асновай функцыянавання субстантыўнай метафары з'яўляецца тропаванне выкарыстанне назоўніка. Падзяляюцца такія метафары на ўласна-субстантыўныя і генітыўныя (ад лац. genitivus – родны склон).

Уласна-субстантыўныя метафары па структуры аднакампанентныя. Ствараюцца яны па схеме: (кантэкст) + назоўнік → імпліцыт. Напрыклад, лексема **дзяўчына** часам замяняецца лексэмай **кветка, зорка, яблычак, песня, мара, шчасце**: **А цяпер маю мара звязе трактарыст, павязе маю песню далека** (2, 11, 1991), **Чаму павінна гэтая зорка свяціць яму? Чаму – не мне?.. Не, гэны яблычак крамяны // Я адаб'ю любой цаной!** (2, 34, 1991), **Ад змяркання я блукаю, сваю зорчку чакаю** (1, 93, 1981), **Ён шчасце бліжэй прытуліў да сябе** (1, 109, 1981).

Уласна-субстантыўныя метафары ў паэзіі Н. Гілевіча выражаны наступнымі тыпамі:

канкрэтнае – канкрэтнае: *З мамаю ціхусенька Манечка ляжала – цёк па шыйцы худзенькай каснічок чырвоны (кроу) (1, 110, 1991), Чым зрабіўся табе непрыгожы скарб (мова) бясцэнны тваёй жа душы? (1, 264, 1991);*

абстрактнае – канкрэтнае: *Лес ачнуўся, лес вялікадне (вясна) святкуе – // Вунь як весела ў зялёнай грамадзе! (1, 183, 1991);*

абстрактнае – абстрактнае: *Адчуўшы ў сэрцы веснаход (радасць) (2, 27, 1991);*

канкрэтнае – абстрактнае: *Вясна (маладосць) прайшла, а штосьці ад той пары не збегла ў сны (2, 9, 1991);*

жывёла – чалавек: *Гэткіх пісем ніколі ў жыцці не пісаць слімакам (подлыя, нікчэмныя людзі) (1, 43, 1991), Там баба – хітрая, як ведзьма, і ёй да пары – псюк стары (2, 51, 1991).* Такі тып метафары выконвае ў мове ролю аднаго з самых моцных экспрэсіўных сродкаў. Звычайна такія найменні-характарыстыкі накіраваны на рэзкае зніжэнне ацэнкі прадмета маўлення і валодаюць яркай неадабральнай афарбоўкай.

Генітыўная метафара ўжываецца ў творах паэта значна шырэй, чым уласна-субстантыўная. Гэты троп уяўляе сабой форму іменнага атрыбутыўнага (атрыбутыўнасць указвае на адносіны паміж прадметам і зьявай і іх прыкметамі) словазлучэння. Па структуры генітыўная метафара двухкампанентная, дзе адно слова ўжываецца ў пераносным значэнні, а другое – у прамым і мае пастаянна форму роднага склону. Пабудавана такая метафара па схеме: *назоўнік + назоўнік → імпліцыт.*

імпліцытнае значэнне тропа выводзіцца са словазлучэння шляхам перасэнсавання двух кампанентаў метафары, у выніку чаго адзін з іх, які ўжываецца ў прамым значэнні, "становіцца семантычна больш ёмістым, таму што захоўвае ўсю сваю семантыку плюс убірае ў сябе пэўную частку семантыкі метафарычнага слова"⁶.

Найчасцей генітыўнымі метафарамі ў паэзіі Н. Гілевіча характарызуецца:

з'явы прыроды, поры года: *зараснік інею (1, 152, 1991), абдымка вятроў (1, 26, 1991), (з) абдымкаў кляноў (2, 13, 1991), тоўшч нябёс (1, 38, 1991), водар жніўня (1, 39, 1991), мяккасць паветра (1, 231, 1991), ранак вясны (1, 274, 1991), музыка ліўняў (1, 26, 1991), пажар зары (1, 102, 1991), (у) вочы нябёс (1, 218, 1991), (на) арэлях вясны (1, 217, 1991), маток павуцны (1, 102, 1991) і інш.;*

прадметнасць: *арэшак маселца (2, 91, 1991), гірлянды яблыкаў (1, 70, 1981), крылле штораў (1, 13, 1991), (над) ілбамі каменяў (1, 266, 1981), ласкавасць фарбаў (1, 231, 1991) і інш.;*

раслінны свет: *(за) сцяною бору (1, 28, 1991), шчаціна кустоўя (1, 228, 1991), (у) мове лісця (1, 187, 1991), град жалудоў (1, 217, 1991), дождж ігліцы (1, 217, 1991), (на) макаўцы дуба (1, 232, 1991), факел шалфею (1, 50, 1991) і інш.;*

абстрактныя паняцці, пачуцці, стан чалавека: *сверб размовы (1, 158, 1991), гарбы прастору (1, 171, 1991), падножка здрады (1, 152, 1991), дождж жыцця, дождж пакут (1, 22, 23, 1991), удар злабы (1, 190, 1991), часціцы болю (1, 197, 1991), бездань гаркаты (1, 245, 1991), след думы (1, 262, 1991), мора тайны (2, 78, 1981), (у) нетрах жуды (1, 262, 1991), скарбы сэрца (1, 82, 1991), маленне рук (1, 237, 1991), маланкі воч (1, 38, 1991) і інш.*

Даволі часта паэт карыстаецца генітыўнымі метафарамі, у якіх кампанент з пераносным значэннем мае пры сабе вобразнае слова. Звычайна ў ролі апошняга выступае эпітэт, які надае тропу яшчэ большую маляўнічасць і выразнасць: *Вусны смяглыя зямлі (1, 38, 1991), Памалюся на неба, на зорак маўклівае веча (1, 181, 1991), Слупок ружовы аптымізму апаў у сэрцы да нуля (2, 120, 1981), Сосен зябкія плечы цішыня спавіла (2, 33,*

1991), *Страшной за ўсё, як робяцца пустынямі палеткі плодныя людской душы* (1, 262, 1991) і інш.

Апрача ўласна метафары, у паэзіі Н. Гілевіча шырока прадстаўлены яе віды – увасабленне і эпітэт.

Увасабленне – гэта троп, "які асноўваецца на прыпадабненні прадметаў, з'яў прыроды паводзінам чалавека, перанясенні на гэтыя з'явы чалавечых уласцівасцей"⁷. Напрыклад: *Хвалі ў моры ўзгаласілі* (1, 284, 1981), *Толькі ляжа змрок у полі, месяц зоры адамкне* (1, 64, 1981), *А ў калматым вішняку срэбны месяц прытаіўся і глядзіцца ў раку* (1, 58, 1981), *Слязамі шчасця плакаў росны куст, зямля і неба слухалі знямеўшы* (1, 345, 1981), *Ранак вытарашчыў вочы, як дзіця, глядзіць наўкола* (1, 151, 1981).

Увасабленне часта служыць у паэта галоўным прыёмам раскрыцця тэмы ў вершы, паўтараючыся ў ім шмат разоў: *Дождж залопаў па лісці – // Падступіў нарэшце. // Перш нясмела, а пасля // Заскакаў заўзятая. // І было відаць: зямля // Прычакала свята! // Падстаўляла твар яна // Ручайкам-струменям. // Абмывалася яна з маладым натхненнем. // Абмываліся кусты, // І лясы, і нівы* (1, 276, 1981).

У творах увасабленне выконвае арганізацыйную функцыю, што з'яўляецца вынікам узаемадзеяння функцыянальных бакоў тропа: пазнавальнасці, выразнасці, эстэтычнасці, экспрэсіўнасці, ацэначнасці і г. д.

Вельмі актыўную ролю ў паэзіі Н. Гілевіча выконвае і **эпітэт** – "мастацкае азначэнне, якое вобразна характарызуе прадмет, чалавека або жыццёвую з'яву"⁸. Гэты традыцыйны моўна-выяўленчы сродак, несучы ў сабе вялікую эмацыянальна-экспрэсіўную нагрузку, набывае ў паэтавым радку мнагазначнасць, абагульнены характар, сімвалічнасць. Аднаго эпітэта паэту часам бывае дастаткова, каб стварыць ёмісты мастацкі вобраз, ахарактарызаваць падзеі, раскрыць характар героя, выказаць пачуцці і жаданні не толькі глыбока асабістыя, але і агульначалавечыя. Алегарычнасць, багаты падтэкст – адметная асаблівасць паэм і вершаў Н. Гілевіча. Гэтым, безумоўна, і тлумачыцца частае ўжыванне паэтам слоў з пераносным значэннем. Эпітэты Н. Гілевіча змястоўныя і разнастайныя, яны ўзмацняюць вобразнасць апісання, робяць яго непаўторным і свежым. Напрыклад: *глухая няветласць* (1, 181, 1981), *згорбленая брама* (1, 371, 1981), *хцівае мяшчанства* (2, 58, 1991), *неперспектыўная закуска* (2, 108, 1991), *некапрызны апетыт* (2, 105, 1991), *балбатня салоджаная* (2, 54, 1981) і шматлікія іншыя. Калі замяніць хоць адно з гэтых мастацкіх азначэнняў агульнаўжывальным, звыклым, то адразу страціцца паэтычнае харавство, непаўторнасць радка Н. Гілевіча.

Найбольш частай у творах паэта з'яўляецца мадэль, у якой **эпітэт выражаны прыметнікам (прыметнік + назоўнік)**. Ад'ектыўны кампанент гэтай мадэлі можа рэпрэзентавацца ў прэпазіцыі, постпазіцыі і ў прэпазіцыі і постпазіцыі адначасова: *Сродак жыві сябе яшчэ не цалкам, // Толькі ведай, жвачны чалавек: // Блізка ўжо канец тваім шпаргалкам – // Бесшпаргалачны прыходзіць век* (1, 34, 1991), *Журботна-ціхім жураўліным ранкам // Я ад'езджаў у горад на вучобу* (1, 84, 1991), *Мяккі, пульхны, нібы з ваты, // Мітуслівы і таўсматы // З неба снег шыбае* (2, 237, 1981), *Тут прывольна і зацішна // Між ялін, прыбраных пышна, велічна-ўрачыстых, // Між сасонак анямелых, // Між бярозак срэбна-белых, // Між дубоў вячыхстых* (2, 237, 1981) і інш.

Кожны паэтычны вобраз Ніла Гілевіча мае цэлую гаму азначэнняў-характарыстык. Так, у залежнасці ад выражанага ў вершы настрою паэта **дождж** можа быць *шапатлівым* (1, 179, 1991), *цёплым, шумным* (2, 273, 1981), *гаманлівым* (2, 277, 1981), *шпаркім* (1, 279, 1991), *страшным, гаючым, жыватворным* (1, 23, 1991); **лівень** – *густым, захлёбістым* (1, 51, 1981), *шалёным* (1, 175, 1991), *атрутным, смертаносным* (1, 22, 1991); **вецер** – *стакрылым* (1, 166, 1981), *супакоеным* (1, 133, 1991), *непрыязным* (1, 236, 1991), *тугакрылым* (2, 358, 1981) і інш.

Падбіраючы той ці іншы эпітэт, паэт улічвае яго семантычныя магчымасці, змест твора і таму спалучае яго з рознымі назоўнікамі. Напрыклад, эпітэт **свы** выступае мастацкім азначэннем да назоўнікаў *лес* (2, 237, 1981), *верасы* (2, 55, 1981), *пыл* (1, 70, 1981), эпітэт **несмяротны** паясняе назоўнікі *слова* (1, 318, 1991), *водар* (1, 319, 1981), **вячысты** – *мова* (1, 103, 1991), *мараль* (1, 258, 1991), **вясёлы** – *змахі* (1, 230, 1991), *лужы* (1, 22, 1991), *горн* (2, 255, 1981).

Шырока выкарыстоўвае Ніл Гілевіч і традыцыйныя эпітэты, што на працягу стагоддзяў жывуць у вуснах народа як гатовыя паэтычныя формулы, амаль не абнаўляючы свайго вобразна-сэнсавага значэння. Гэта зусім натуральна, паколькі ў многіх творах паэта гучаць фальклорныя матывы, а выразіць іх без арыентацыі на выяўленчыя сродкі народнай творчасці было б немагчыма. Значную сэнсавую нагрукку набываюць у творах паэта такія народна-паэтычныя азначэнні, як *белы свет*, *горкая нядоля*, *горкі век*, *сырая зямля*: *Над белым светам сумавала танга* (1, 192, 1991), *Аб горкай нядолі мінулай мне песня расказ павяла* (1, 119, 1991), *І не ведаю нават, што стала з каханай: // Ці ляжыць на пагорку, у зямлі ў сырой, // Дзе шыршынік буяе, // Ці самотнай і хвораі жанчынай старой // Горкі век дажывае?* (1, 214, 1991).

Распаўсюджаны ў творах Ніла Гілевіча і эпітэты, выражаныя прыслоўем. Эпітэты гэтай канструкцыі часцей за ўсё маюць у паэта значэнне, якое непасрэдна характарызуе прадметы і з’явы і значэнне ступені праяўлення дзеяння. Напрыклад: *Сонейка прыветліва зірнула з-за сяла* (2, 253, 1981), *Біў пярун сярдзіта* (1, 175, 1991), *Месік хітра смяецца над хатай* (1, 247, 1981), *І думкі так святочна беглі* (1, 224, 1991).

Прыслоўе ступені, абазначаючы характар інтэнсіўнасці працэсуальнай прыкметы, надае тропу дынамічнасць і стварае эфект нарастання псіхалагізму. Пры гэтым неадушаўлёныя прадметы атрымліваюць сему адушаўлёнасці з прычыны семантычнай мадыфікацыі ва ўвасабленне.

Кампактнай і эканомнай формай выражэння тых ці іншых прыкмет прадмета з’яўляецца канструкцыя эпітэта, якая складаецца з двух назоўнікаў (адзін з іх з’яўляецца прыдаткам, які спалучае ў сабе атрыбутыўную і прэдыкатыўную прыкметы). Прыдатак у эпітэце вызначае прадмет ці асобу, удакладняе і характарызуе яго з розных бакоў. Напрыклад, у паэта *пакручстая, звілістая сцяжынка* – **сцяжынка-змейка** (1, 277, 1981), *прамяністае, залаціста-жоўтага колеру віно* – **бурштын-віно** (1, 79, 1981), *чуйная душа* – **душа-барометр** (1, 89, 1991), *птушкі* – **музыканты-выканаўцы** (2, 30, 1991). Сапраўды, эпітэты-прыдаткі надаюць паэтычнай мове Ніла Гілевіча яркую асаблівасць і вобразнасць. Гэта падмацавана і наступнымі прыкладамі: *Жыві, карміцелька-зямліца! Радзі! Пладзі! Святкуй жніво! І дзень і ноч гатоў маліцца я за здароўе за тваё* (2, 65, 1991); *Ах, тая ліпа-медавуха! Як часта ў сэрцы ён пасля, // Калі даймала горыч-скруха, // Чуў весні шум яе галля! // І бачыў трэшчыны-маршчыны, // Што ўверх віліся на кары...* (2, 22, 1991).

Некаторыя даследчыкі⁹ лічаць, што трапеічнай рэалізацыяй метафары з’яўляецца **метанімія** (ад грэч. *metonymia* – перайменаванне; мастацкі троп, замена аднаго слова ці выраза іншым на аснове знешняй ці ўнутранай сувязі паміж з’явамі, якія яны абазначаюць¹⁰). Ужыванне Н. Гілевічам метаніміі прыцягвае ўвагу навізной, нечаканасцю выказвання, засяроджвае на пэўнай мастацкай дэталі. Напрыклад, замест лексем **людзі, чалавек** паэт выкарыстоўвае лексемы **застолле, век, пляц, веска, будоўля, цень**: *Застолле зразу анямела, уткнула ў скацёрку насы...* (2, 102, 1991), *І жэніцца, родзіць вёска слаба* (1, 188, 1991).

Часам мову твораў Н. Гілевіча ўпрыгожвае разнавіднасць метаніміі – сінекдаха, "у аснове якой ляжыць узаемазамена такіх з’яў, якія знаходзяцца ў

колькасных суадносінах: частка выдаецца за цэлае, адзіночны лік замест множнага і наадварот"¹¹. У наступных прыкладах частка выдаецца за цэлае ("слова" замест "мова"): *Слова! Цуд найвялікшы між цудаў-дзівосаў, // Што здзіўляў у вяках і здзіўляе нанова. // Трапяткое, жывое, як сонца ў росах, // Несмяротнае, роднае матчына слова!* (1, 318, 1981); *І зноўку вера ў слова матчына свяціла мне, як белы дзень* (1, 200, 1991); ("**імёны людзей**" замест "**народ**"): *І верыў: "Я тут гаспадар адзін! // А ўсе Сымоны, Пётры ды Параскі // У служках будуць у мяне хадзіць"* (1, 146, 1991).

Адзіночны лік замест множнага: *Ніхто не мучыцца дакорам. // Ніхто не думае пра грэх, // І ўжо не стане ягад скоро, // Звядуцца жолуд і арэх* (2, 80, 1991). Пры ўжыванні форм множнага ліку замест адзіночнага назойнікі набываюць адцягненае неканкрэтнае значэнне: *Не дачакаўшыся сыноў адтуль – // З вайны вялікай, з прорвы апраметнай, // Сышлі ў магілу тысячы матуль – // Марыль, Парасак, Кацярын, Настуль – // Сышлі звычайна, ціха, непрыкметна, // Як і жылі пад зоркай пракаветнай...* (1, 194, 1991).

Творчая практыка Ніла Гілевіча грунтуецца на яго "абсалютным даверы да народнага вопыту, ...пільнай увазе да роднага краю, веданні фалькпору..., злітасці з бацькоўскай зямлёй, дакладным адчуванні будзённых і разам з тым поўных глыбокага чалавечага зместу і сэнсу зрухаў чалавечай душы"¹², імкненні праўдзіва і глыбока асвятліць рэчаіснасць, на яго "правасветлай" любові да народнай мовы, тонкім адчуванні яе. Родная мова, па словах паэта, з'яўляецца для яго "галоўнай тэмай жыцця і літаратурнай працы"¹³. Самабытнасць народнай мовы перанёс паэт і ў свае творы. У выбары моўных вобразных сродкаў Н. Гілевіч у асноўным арыентуецца на народна-паэтычныя традыцыі. Паэт з вялікай любоўю і майстэрствам адбірае са скарбніцы народнай словы, выразы, экспрэсіўныя сродкі вобразнасці мовы ў мэтах выражэння ідэйнай задумы твора. Малючы непаўторныя карціны беларускай прыроды, ствараючы панараму жыцця народа, даючы трапныя характарыстыкі персанажаў, раскрываючы псіхалогію чалавечых пачуццяў, даследуючы дыялектыку душэўных перажыванняў, Н. Гілевіч паймаў мастэрску выкарыстоўвае назапашаныя літаратурай рэсурсы выяўленчых сродкаў – параўнанні, метафары, эпітэты, метанімію, сінекдаху, папаўняе групы вобразных слоў яркімі, свежымі і мудрымі індывідуальнымі ўжываннямі. Паэт імкнецца свядома парушыць устойлівае кола народнага светаўяўлення аб прадметах, з'явах, падзеях і паказаць іх у святле свайго ўспрымання па-мастацку вытанчана і выразна. Выяўленчыя сродкі ў творах Н. Гілевіча – гэта яркавы паказчык арыгінальнага мастацкага мыслення паэта, які дакладна і вобразна раскрывае глыбокі змест яго паэзіі. У багатых і разнастайных сродках вобразнасці мовы выяўляецца і высокае слоўнае майстэрства паэта, і яго эстэтычны густ, і дасканаласць яго моўнай культуры.

¹ Лазарук М.А., Ленсу А.Я. Слоўнік літаратуразнаўчых тэрмінаў. Мн., 1983. С. 160.

² Лазарук М.А., Ленсу А.Я. Там жа. С. 99.

³ Трубецкой Н.С. Избранные труды по филологии. М., 1987. С. 388.

⁴ Цікоцкі М.Я. Стылістыка беларускай мовы. Мн., 1976. С. 99.

⁵ Юрэвіч А.К. Стылістыка беларускай мовы. Мн., 1983. С. 68.

⁶ Басиляя Н.А. Семасиологический анализ бинарных метафорических словосочетаний. Тбилиси, 1971. С. 62.

⁷ Лазарук М.А., Ленсу А.Я. Слоўнік літаратуразнаўчых тэрмінаў. Мн., 1983. С. 183.

⁸ Гинзбург Е.Ф. Конструкции полисемии в русском языке. М., 1985. С. 165.

⁹ Гл.: Лазарук М.А., Ленсу А.Я. Указ. тв. С. 98.

¹⁰ Гл.: Там жа. С. 148.

¹¹ Бураўкін Г. Пара справаздач // Польша. 1969. № 10. С. 235.

¹² Гілевіч Н. Любоў прасветлая. Раздумы ў вершах і прозе аб роднай мове. Мн., 1996. С. 5.

Навасельцава Інеса Іванаўна – старшы выкладчык кафедры беларускай і рускай моў БДЭУ.